

**Юрій БРИНДІКОВ,**

*orcid.org/0000-0002-5621-2112*

*доктор педагогічних наук,*

*професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки*

*Хмельницького національного університету*

*(Хмельницький, Україна) bryndik@i.ua*

## **ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРЕВЕНЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (ПРИКЛАД ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

*У дослідженні розкрито зміст поняття «домашнє насильство» як умисні дії фізичного, психологічного, економічного, медичного чи сексуального спрямування одного члена сім'ї щодо іншого. Зосереджено увагу на класифікації насильства з метою його швидкого виявлення та локалізації. Висвітлено статистичні дані щодо скоєння насильницьких дій, де вражаючі цифри вказують на масштабність явища та необхідність вирішення проблемного питання.*

*У дослідженні висвітлено методи соціальної роботи із сім'ями та дітьми, що потрапили у складні життєві обставини. Продемонстровано перелік та зміст соціальних послуг, спрямованих на забезпечення природних та набутих потреб людини. Виокремлено інформаційно-просвітницькі послуги як інструмент поширення просвітницьких знань, формування нового світогляду щодо насильства та його наслідків.*

*Розкрито зміст акції «16 днів проти гендерного насильства» як прикладу дієвості інформаційно-просвітницької складової частини соціальної роботи з особами для привернення уваги громадськості до проблем запобігання, протидії домашньому насильству та торгівлі людьми.*

*Розкрито комплексну роботу органів державної влади, громадських організацій, закладів та установ соціального спрямування щодо протидії домашньому насильству. Висвітлено чималий перелік заходів просвітницького характеру, реалізований різними суб'єктами соціальної роботи із сім'ями та дітьми, що опинились у важких життєвих обставинах, серед яких вирізняється робота загальноосвітніх та правоохоронних закладів області зі студентською, учнівською молоддю щодо питань попередження насильства, роз'яснення вимог чинного законодавства за скоєння злочинів, пропаганди здорового способу життя. Вказано профілактичну роботу громадських організацій, зокрема: «Ла Стада-Україна»; центрів зайнятості, які надають можливість самостійної роботи громадянам з інформаційно-нормативними матеріалами із протидії торгівлі людьми, щодо правильного оформлення документів для виїзду за кордон тощо. Окреслено індивідуальну та групову профілактичну роботу служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, лікувально-профілактичних закладів області.*

*Зроблено висновки, де акцентовано увагу на комплексній роботі та міждисциплінарному зв'язку суб'єктів соціальної роботи як передумов успішної антинасильницької кампанії. Зауважено, що оптимізація технології соціальної роботи щодо попередження насильства, зокрема її складника – інформаційно-просвітницької роботи із громадянами, заводить поширенню зазначеної проблеми.*

**Ключові слова:** домашнє насильство, класифікація насильства, суб'єкти соціальної роботи, методи соціальної роботи, соціальні послуги, інформаційно-просвітницька діяльність.

**Yuriy BRYNDIKOV,**

*orcid.org/0000-0002-5621-2112*

*Doctor of Pedagogical Sciences,*

*Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy*

*Khmelnitsky National University*

*(Khmelnitsky, Ukraine) bryndik@i.ua*

## **PREVENTION OF VIOLENCE THROUGH INFORMATION AND EDUCATIONAL ACTIVITIES (EXAMPLE OF KHMELNYTSKIY REGION)**

*The study reveals the meaning of the term “domestic violence” as intentional actions of physical, psychological, economic, medical or sexual direction by one family member to another. The focus is on the classification of violence in order to quickly detect and localize it. Statistics on the commission of violence are highlighted, where impressive figures indicate the scale of the phenomenon and the need to address the issue.*

*The research highlights methods of social work with families and children in difficult life circumstances. The list and content of social services aimed at meeting natural and acquired human needs are demonstrated. Information*

and educational services are singled out as a tool for disseminating educational knowledge, forming a new outlook on violence and its consequences.

The content of the action "16 days against gender violence" as an example of the effectiveness of informational and educational component of social work with individuals to draw public attention to the problems of prevention, combating domestic violence and human trafficking. The complex work of state authorities, public organizations, institutions and institutions of social orientation on counteraction to domestic violence is revealed. A large list of educational activities implemented by various subjects of social work with families and children in difficult life circumstances, including the work of secondary and law enforcement agencies in the region with students, youth on the prevention of violence, clarification requirements of current legislation for committing crimes, promoting a healthy lifestyle. Preventive work of public organizations, in particular, "La Stada-Ukraine"; employment centers, which provide an opportunity for independent work to citizens with information and regulatory materials on combating trafficking in human beings, the proper execution of documents before going abroad, etc. The individual and group preventive work of services for children, centers of social services for families, children and youth, medical and preventive institutions of the region are outlined.

Conclusions were made, which focused on the complex work and interdisciplinary connection of social workers as a prerequisite for a successful anti-violence campaign. It is noted that the optimization of the technology of social work to prevent violence, in particular, its component – information and educational work with citizens, will prevent the spread of this problem.

**Key words:** domestic violence, classification of violence, subjects of social work, methods of social work, social services, information and educational activities.

**Постановка проблеми.** Насильство в сім'ї, на жаль, залишається однією з актуальних проблем в сучасній Україні. Зовнішні та внутрішні чинники впливу нерідко відображаються негативним чином на соціально-психологічному стані сім'ї та інтенсивності внутрішніх взаємозв'язків. Часті непорозуміння є підґрунтям для зародження насильницьких дій із боку кривдників, що порушують нормативно-правові засади функціонування здорової сім'ї.

Дана проблема вимагає нагального вирішення через посередництво втручання фахівців соціальної сфери, державних та громадських організацій / установ із метою подолання або попередження насильства як соціально-психологічного феномену сучасності.

**Аналіз досліджень.** Питання сімейного насильства досліджували Ю. Якубова, Н. Лавриненко, О. Балакірева. Основи психолого-педагогічної діяльності щодо попередження та подолання причин і наслідків дитячого насильства в сім'ї висвітлено в наукових працях О. Кікінежді, І. Трубавіної, О. Бондарчука та ін. (Капська, 2004: 113).

**Мета статті.** Головною метою дослідження є здійснення наголосу на домашньому насильстві як одній із ключових соціально-психологічних проблем сучасності, його диференціації. Виокремлення інформаційно-просвітницької діяльності як дієвого інструменту в боротьбі з домашнім насильством на прикладі роботи закладів / установ соціального спрямування у Хмельницькій області.

**Виклад основного матеріалу.** Статистика України свідчить про те, що 95 000 осіб зазнавали домашнього насилля, серед них десять тисяч чоло-

віків та сімсот шістдесят трое дітей. За даними Міністерства соціальної політики, звернення від чоловіків щодо домашнього насильства збільшились на 16%, а від дітей – на 8% (В Україні).

Сімейне насильство досить поширене явище, що характеризується циклічністю, тобто асоціальна поведінка батьків передається як взірць наступним поколінням. Статистика демонструє страхітливі показники щодо скоєння насильницьких дій: 30–40% усіх насильницьких дій учиняються з боку старших братів та сестер, майже в половині досліджуваних родин учиняються насильницькі дії над дітьми (Актуальні проблеми, 2008; Соціальна робота: технологічний аспект, 2004).

Український інститут соціальних досліджень подає таку інформацію: 27% опитаних жінок ототожнюють насильство з нецензурними зверненнями, лайками, 37% уважають насиллям приниження особи, 49% – побиття, 56% – згвалтування. Більшість людей уважають, що насильницькі дії трапляються лише в сім'ях осіб, що характеризуються соціальними патологіями, – алко-/наркозалежністю або неосвіченістю (Запобігання насильству, 2014).

Таке розпливчате трактування поняття «насильство» потребує уточнення згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», де сімейне насильство пояснюється як будь-які умисні дії фізичного, психологічного, економічного, медичного чи сексуального спрямування одного члена сім'ї до іншого, що порушують права та свободи людини (Лукашевич, Семигіна, 2009; Соціальна робота: технологічний аспект, 2004).

Отже, фізичне насильство проявляється у формі побиття, ляпасів, струсів, тілесних ушкоджень, примусу особи до небажаних дій або в руйнівних діях щодо майна особи, її власності.

Економічне насильство – це умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого змоги забезпечувати свої фізіологічні потреби в одязі, їжі, житлі, що може призвести до смерті людини або спровокувати фізичні / психічні порушення.

Психологічне насильство виявляється в образах одного члена сім'ї іншим, залякуваннях, переслідуваннях, погрозах, що формують невпевненість у постраждалого та призводять до психічних розладів людини.

Примус до сексу, зґвалтування, інцест, нав'язливі сексуальні дотики проти волі людини – це сексуальне насильство, яке містить фізичну та психологічну складові частини, чим посилює травматичний вплив на людину.

Медичне насильство пояснюється як недбалість у лікарській роботі, що призводить до передозування лікарськими препаратами, звикання та залежності хворого, летальних наслідків (Лукашевич, Семігіна, 2009; Соціальна робота, 2004; Соціальна робота: технологічний аспект, 2004).

Такі страхітливі статистичні показники і багаторівнева структура цього феномену вказують на нагальну потребу в застосування чималої кількості форм та методів, алгоритму дій, що становлять технологію соціальної роботи.

Існує чимало методів соціальної роботи, спрямованих на забезпечення позитивних результатів у роботі із сім'ями, дітьми, що потрапили у складні життєві обставини (далі – СЖО). Серед них є загальні методи, загальнонаукові, спеціальні наукові, організаційні, соціально-економічні, методи самовиховання, методи організації діяльності, психологічні та педагогічні методи. Останні забезпечують здійснення виховного, навчального та корекційного процесів у подоланні життєвих труднощів із залученням різних суб'єктів соціальної роботи (Карпенко, 2014; Капська, Пеша, 2012). Крім того, сім'ї або окремих її членам фахівцями соціальної сфери надаються соціальні послуги, серед яких соціально-побутові, спрямовані на забезпечення продуктами харчування, транспортними послугами, соціально-побутовим патронажем; соціально-економічні, спрямовані на задоволення матеріальних потреб осіб, що перебувають у скрутному становищі; соціально-педагогічні, що передбачають розвиток інтересів осіб, організацію їх індивідуального навчання, дозвілля тощо; соціально-психологічні, головним вектором яких є консультативна допомога з питань покра-

щення психічного здоров'я; юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, правовий захист прав та інтересів осіб, що перебувають у СЖО; реабілітаційні послуги, які характеризуються комплексом медичних, психологічних та соціальних послуг; інформаційні послуги, що спрямовані на передачу інформаційного масиву щодо наявних проблем, упровадження нового інструментарію поширення просвітницьких знань, формування нового світогляду щодо соціальних проблем (Капська, Пеша, 2012).

Зосередимо увагу на останньому різновиді послуг, які реалізуються щорічно 25 листопада (Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок) і триває до 10 грудня (День прав людини). Традиційно проводиться соціальна акція «16 днів активності проти гендерного насильства», головним завдання якої є привернення уваги громадськості до двох актуальних проблем: запобігання, протидії домашньому насильству та торгівлі людьми. Даний захід передбачає активізацію діяльності державних установ та громадських об'єднань щодо захисту прав людей (Соціальна робота, 2004).

У Хмельницькій області були розроблені та затверджені широкомасштабні заходи, які проходили в рамках зазначеної акції. Було організовано проведення тематичного круглого столу, присвяченого старту кампанії в усіх містах обласного значення, райдержадміністраціях, об'єднаних територіальних громадах. Проведено інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на висвітлення питань запобігання та протидії домашньому насильству. У загальноосвітніх закладах області запроваджено оперативні тематичні наради для педагогічних працівників та проведено єдиний день інформування про Всеукраїнську акцію «16 днів проти насильства». Спільно із правоохоронними органами здійснено просвітницько-профілактичні заходи для учнівської та студентської молоді з питань попередження насильства в сім'ї, з роз'ясненням вимог чинного законодавства про відповідальність неповнолітніх осіб за скоєння злочинів і правопорушень, відповідальність батьків за виховання дітей, попередження вживання алкогольних, тютюнових і наркотичних речовин. До проведення заходів залучалися максимальна кількість особового складу служб відділів та відділень поліції ГУНП в області, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадських організацій. У рамках акції впроваджено семінари, дискусії, круглі столи, відкриті уроки, виховні години, лекції, конкурси плакатів, презентації, виставки літератури, створено буклети

про протидію домашньому насильству. Педагогічними працівниками області в навчальних закладах проведено лекторії для батьків: «Насильство чи види покарання», «Взаємоповага – основа людських стосунків», «Скривджені діти», «Насильство та його вплив на психіку дитини» (тематичні бесіди, зустрічі із представниками служб, випуск бюлетеня «Знаємо та виконуємо», анкетування, випуск буклета для батьків «Дитини – дзеркальне відображення родини»); Тиждень миру тощо.

Педагоги навчальних закладів ознайомлені з наказами «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах», «Про затвердження порядку розгляду звернень із приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення», відповідно до вимог яких ведеться організація роботи закладів із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. У річних планах виховної роботи навчальних закладів сплановані заходи щодо здійснення профілактики запобігання жорстокому поводженню з дітьми: профілактична робота щодо збереження життя та здоров'я дітей. У навчальних закладах оформлено куточки з охорони прав та законних інтересів дітей, на яких висвітлено інформацію про Національну дитячу «гарячу» лінію громадської організації «Ла Страда-Україна», проводяться батьківські збори на тему запобігання жорстокому поводженню з дітьми, протидії домашньому насильству.

У центрах зайнятості та філіях ХОЦЗ створено умови для самостійної роботи з інформаційними та нормативними матеріалами з питань запобігання торгівлі людьми, роз'ясненнями щодо оформлення документів для виїзду за кордон, буклетами, листівками та рекомендаціями щодо особливостей і ризиків перебування та працевлаштування за кордоном, інформацією про перелік суб'єктів підприємницької діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, які мають відповідну ліцензію Мінсоцполітики, переліком і контактами громадських організацій, які опікуються питаннями запобігання нелегальній трудовій міграції, торгівлі людьми та трудової експлуатації. Усі центри зайнятості забезпечені відеоматеріалами: «Жертви мовчання», «Торгівля людьми: це може трапитися з кожним» тощо. Хмельницькою обласною службою зайнятості в межах компетенції проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення, зокрема безробітних громадян, з метою попередження торгівлі людьми й орієнтації на легальну зайнятість. Клієнти, за бажанням, можуть відвідати семінари, на яких розглядаються

проблеми нелегальної трудової міграції та торгівлі людьми. Так, упродовж 2019 р. у філіях ХОЦЗ та центрах зайнятості області було проведено більше 100 семінарів для безробітних (охоплено понад 1 700 осіб) та 5 заходів для молоді, яка навчається (участь взяли більше 700 учнів ЗОШ, ПТНЗ і студентів ЗВО).

Також на базі Хмельницького міського центру зайнятості та Полонської районної філії функціонують клуби для жінок, які проводять заняття, тренінги та семінари на тематику подолання конфліктів і насилля у сім'ї та протидії торгівлі людьми. Протягом 2019 р. відбулося 7 засідань клубів для жінок, участь в яких взяли 107 осіб.

У лікувально-профілактичних закладах області проводиться індивідуальна профілактична робота з особами, які можуть стати потенційними жертвами домашнього насильства. У процесі консультування та в межах здійснення статевого виховання при обласному центрі та районних (міських) кабінетах планування сім'ї проводяться тематичні заняття з питань запобігання торгівлі людьми, домашньому насильству.

Районними спеціалістами, бригадами лікарів обласних лікувально-профілактичних закладів, під час консультативних виїздів в сільську місцевість, проводиться роз'яснювальна робота серед населення із зазначеної тематики. Здійснюється патронаж дітей із неблагополучних сімей, надається інформація про них у територіальні відділи внутрішніх справ у справах дітей та соціальним працівникам.

Функцію медико-соціальної реабілітації жертв домашнього насильства виконують лікувально-профілактичні заклади області, мережа яких представлена 20 ЦРЛ, міськими медичними закладами. За потреби можуть бути залучені медичні заклади третинного рівня (обласна лікарня, обласна дитяча лікарня, кардіологічний диспансер, наркологічний диспансер; обласні психіатричні лікарні № № 1, 2, 3, обласний психоневрологічний диспансер).

Робота територіальних закладів охорони здоров'я спрямована на забезпечення первинної медико-санітарної та спеціалізованої допомоги дорослому та дитячому населенню, постраждалим від фізичного, сексуального, психологічного, економічного домашнього насильства, направлення їх за необхідності до обласної чи обласної дитячої лікарень.

Широко використовуються засоби масової інформації, де в окремих рубриках та циклах оприлюднюються випадки домашнього насильства та їхні наслідки. З метою попередження

домашнього насильства головними спеціалістами ДОЗ облдержадміністрації проводились виступи, контролюється висвітлення в засобах масової інформації переваг здорового способу життя, здійснюється антинаркоманійна, антиалкогольна пропаганда. Медичними працівниками області протягом 2019 р. проведено 67 радіопередач, 73 телепередачі, надруковано 90 статей у пресі, проведено 4 959 лекційних заходів. У молодіжних аудиторіях, трудових колективах області проводились лекційні заходи з роз'яснення негативних наслідків для здоров'я вживання наркотичних речовин, алкоголю, тютюнових виробів, а також заходи, присвячені взаєминам у сім'ї. У жіночих консультаціях та кабінетах планування сім'ї ЛПЗ області відбувається надання амбулаторної та стаціонарної допомоги. Медична допомога жінкам надається обласним центром та кабінетами планування сім'ї.

З вихованцями закладів, підпорядкованих службі у справах дітей облдержадміністрації, – центрів соціально-психологічної реабілітації дітей «Щасливе дитинство» та «Подоланчик» проведено тематичні бесіди, лекції, тренінги, круглі столи, години спілкування з питань жорстокого поводження з дітьми, а саме: бесіда «Законодавство України про протидію насильству», конкурс малюнків «Діти проти насильства», круглі столи «Насилля в сім'ї як соціальна проблема», «Ні – агресії, ні – насильству», тренінги «Як не стати жертвою насильства», «Конфлікт як причина насильства. Способи уникання конфліктних ситуацій», «Геть насильство над дітьми!», «Ми проти насильства», тематична виставка літератури «Скажемо насильству – ні!»», перегляд відеофільмів щодо протидії насильству, виховна година «Мій улюблений світ без насильства», «Жорстокість і насильство», години спілкування «Насильство в дитячому колективі», «Що мені треба знати про сексуальне насильство? Загоєння емоційних ран», перегляд і обговорення соціального ролику «Правда про секс. Сексуальне насилля».

У Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці презентовано книжкову виставку «На допомогу правовій освіті населення», яку було доповнено скринькою Громадської приймальні Головного територіального управління юстиції у Хмельницькій області з надання безоплатної первинної правової допомоги «Запитай в юриста».

Також у бібліотеці відбулась бесіда «Світ без насильства». Практичний психолог Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Антоніна Віговська привернула увагу молоді до акту-

альних для українського суспільства проблем подолання насильства в сім'ї та забезпечення рівних прав жінок та чоловіків. Під час заходу здійснено огляд книжкової виставки «Насильство: реалії сьогодення» й обговорення документального фільму «16 днів проти насильства», відеоролика «Розірви коло».

У режимі віддаленого доступу представниками Головного територіального управління юстиції у Хмельницькій області, Головного управління Пенсійного фонду у Хмельницькій області, Хмельницького місцевого центру з надання безоплатної вторинної допомоги та Національної поліції України надано правову допомогу жителям районів із метою запобігання трудовому рабству, протидії домашньому насильству.

У закладах культури області проведено цикл заходів «Зупини насильство – захисти себе», який включає правознавчі бесіди, години спілкування, інформаційні години: «Як не стати жертвою домашнього насильства», «Молодь проти насильства!», «Жертви мовчання сім'ї».

У дитячих бібліотеках області проведено віртуальний марафон «16 днів проти насильства»: бібліотеки протягом акції активізували свою роботу заради подолання цієї проблеми, для читачів-дітей у період акції були проведені різноманітні заходи. Цікавими для них виявилися діалог «Запобігання та протидія проявам домашнього насильства», тренінг «Світ без насилля», дискусія «Домашнє насильство: як захистити себе», інформаційний лекторій «Не ламай дитячої долі», година із психологом «Попередження насильства в родині», пізнавально-правова гра «Рожеві окуляри» тощо. З метою привернення уваги громадськості до актуальних для українського суспільства проблем щодо подолання домашнього насильства та підвищення рівня обізнаності населення із зазначених проблем Хмельницьким обласним науково-методичним центром культури і мистецтва проведено відповідну роботу зі здійснення даних заходів, зокрема створено каталог сценарних матеріалів, присвячених формуванню свідомості всіх верств населення щодо нетерпимого ставлення до домашнього насильства.

Спеціалістами центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно із громадськими організаціями проведено 63 інформаційно-просвітницькі заходи (лекції, бесіди, відеолекторії, тренінги), якими охоплено 110 736 осіб. Розповсюджено 4 000 листівок та буклетів.

В обласному центрі відбувся захід «Дій проти насильства» у рамках Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства». Під час проведення заходу

було організовано дві локації: «Долоньки проти насильства», де було розміщено дошку, на якій усі бажаючі могли намалювати свою долоньку з побажанням про безпечне середовище без агресії та насильства, та «Дій проти насильства», де були викладені жіночі косметички, усередині яких були надписи такого змісту: «Іноді жінка втрачає набагато більше, ніж звичайна косметичка. Через насильство вона втрачає честь, гідність, здоров'я, а іноді й життя».

Управлінням інформаційної діяльності та зв'язків із громадськістю обласної державної адміністрації було надіслано відеоролик «Розірви коло» для трансляції на всіх обласних телеканалах протягом проведення акції «16 днів проти насильства». Даний відеоролик було розміщено на офіційних сайтах обласної державної адміністрації, Департаменту соціального захисту населення та в мережі «Фейсбук».

За підсумками проведення обласної акції було охоплено приблизно 217 тисяч осіб. Усі заходи висвітлювалися в обласних засобах масової інформації «Проскурів», на телеканалах ТРК «Місто», «TV 7+», «Ексклюзив», «33 канал», «Поділля-Центр», на радіо в рубриці «Психолог біля мікрофона»: «Домашнє насильство», «Насильство над жінками» та «Насильство в сім'ї». Тематичні матеріали щодо попередження домашнього насильства розміщено в місцевих друкованих засобах масової інфор-

мації та на офіційних сайтах управлінь соціального захисту населення, освіти і науки, молоді та спорту районних та міських державних адміністрацій, Департаменту соціального захисту населення облдержадміністрації. У газетах області розміщено 30 статей щодо проблематики домашнього насильства, попередження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу, стосовно волонтерської діяльності, транслювалися різні соціальні ролики з питань попередження домашнього насильства.

**Висновки.** Статистичні дані є прямим свідченням актуальності дослідження. Проблема скоєння насильницьких дій набула світового масштабу, тому нові напрацювання однієї держави стануть корисним інструментарієм протидії світової спільноти. Нами висвітлено класифікацію насильства як соціально-психологічного феномену, що здійснює руйнівний вплив на соціально-економічну та психологічну сфери діяльності людини. Вказано на те, що діяльність органів державної влади, закладів та установ соціального спрямування повинна запобігати насильству через посередництво комплексної роботи та міждисциплінарного зв'язку. Оптимізація технології соціальної роботи щодо попередження та подолання насильства, зокрема її складової частини – інформаційно-просвітницької роботи із громадянами, завадить поширенню окресленої проблеми.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук : збірник наукових праць студентів. Вип. 3 : у 2-х т. Хмельницький : ХНУ, 2008. Т. 2. 229 с.
2. В Україні майже 95 тисяч мають статус потерпілих від домашнього насильства. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1837678-v-ukrayini-mayzhe-95-tisyach-osib-mayut-status-poterpilikh-vid-domashnogo-nasilstva>.
3. Запобігання насильству в сім'ї в діяльності фахівців соціальної сфери : навчально-методичний посібник / заг. ред. : В. Бондаровська, Т. Журавель, Ю. Пилипас. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита»», 2014. 282 с.
4. Карпенко О. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 192 с.
5. Капська А., Пеша І. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
6. Лукашевич М., Семигіна Т. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ : Каравела, 2009. 368 с.
7. Соціальна робота : у 3-х ч. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 166 с.
8. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. А. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
9. 16 днів проти насильства : що включають та чому це важливо. URL: <https://rubryka.com/2019/11/25/16-dniv-proty-nasyilstva>.

#### REFERENCES

1. Aktualni problemy humanitarnykh ta pryrodnychykh nauk: Zbirnyk naukovykh prats studentiv. [Actual problems of humanities and natural sciences]. Collection of scientific works of students. Issue 3: In 2 volumes – Khmelnytsky, 2008. – Vol. 2. – 229 p. [in Ukrainian].
2. V Ukraini maizhe 95 tysiach maiut status poterpilykh vid domashnoho nasyilstva [Elektronnyi resurs]. [In Ukraine, almost 95,000 have the status of victims of domestic violence]. [Electronic resource]. Access mode: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1837678-v-ukrayini-mayzhe-95-tisyach-osib-mayut-status-poterpilikh-vid-domashnogo-nasilstva>.

3. Zapobihannia nasyilstvu v simi u diialnosti fakhivtsiv sotsialnoi sfery: navchalno-metodychnyi posibnyk / Za zah. red. V. M. Bondarovska, T. V. Zhuravel, Yu. V. Pylypas [Prevention of domestic violence in the work of social professionals]. Training manual. K.: KALITA Publishing House LLC. 2014. 282 p. [in Ukrainian].
4. Karpenko O. H. Teoriia i praktyka profesiinoho stanovlennia sotsialnoho pratsivnyka : navchalnyi posibnyk [Theory and practice of professional development of a social worker]. Textbook. – Kyiv: Slovo Publishing House, 2014. 192 p. [in Ukrainian].
5. Kapska A. Y. Sotsialnyi suprovid riznykh katehorii simei ta ditei. Navch. posib. [Social support for different categories of families and children]. Tutorial. K.: Center for Educational Literature, 2012. – 232 p. [in Ukrainian].
6. Lukashevych M. P. Sotsialna robota (teoriia i praktyka): Pidruchnyk. [Social work (theory and practice). Textbook. K.: Karavela, 2009. 368 p. [in Ukrainian].
7. Sotsialna robota: V 3 ch. [Social work] K.: Type. Kyiv-Mohyla Academy House, 2004. 166 p. [in Ukrainian].
8. Sotsialna robota: tekhnolohichniy aspekt: Navchalnyi posibnyk / Za red. prof. A. Y. Kapskoi. [Social work: technological aspect]. K.: Center for Educational Literature, 2004. 352 p. [in Ukrainian].
9. 16 dnev proty nasyilstva: shcho vkluchaiut ta chomu tse vazhlyvo. [Elektronnyi resurs]. [16 days against violence: what they include and why it's important] [Electronic resource]. Access mode: <https://rubryka.com/2019/11/25/16-dniv-proty-nasyilstva>.